

Palangos Juzė keliavo per Pasvalį

LR Seimas 2026-uosius paskelbė Motiejaus Valančiaus metais, nes vasario 28 d. sukako 225 metai nuo jo gimimo. Būtent šią dieną Lietuvių kalbos draugijos Pasvalio Petro Būtėno skyrius pakvietė į vyskupo, rašytojo, tautos švietėjo ir gimtosios kalbos puoselėtojo minėjimą, kuris tapo vienu iš „Lietuvių kalbos dienų“ renginių. Jis vyko Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje.

M. Valančių daugelis dar žino ir kaip Blaivybės sąjūdžio organizatorių, ir kaip apysakos „Palangos Juzė“ autorių. Šios knygos herojus siuvėjas, keliaudamas po Lietuvą, buvo apsisostojęs ir Pasvalio krašte, tad pasvaliečiams įdomius kūrinių puslapius išraiškiai skaitė literatų klubo „Užuovėja“ nariai. O renginio pradžioje LKD skyriaus pirmininkė papasakojo apie Motiejaus Valan-

čiaus gyvenimo kelią ir veiklą bei asmenybės bruožus.

Kelias iki vyskupo titulo

Pabrėždama M. Valančiaus nuopelnus lietuvių kalbos puoselėjimui XIX a., kai vyravo lenkų kalba, patriotišką nusiteikimą rašyti ir kalbėti gimtąja tarme, pranešėja atkreipė dėmesį ir į tai, kad būtent šis žmogus, Žemaičių vyskupijos vadovas, organizavo knygnešystę, sukūrė daraktorių instituciją mokytį vaikus lietuviškai. Jis suprato, kad ypač svarbu saugoti „tautos turto ir atgimimo pamatą – kalbą“, kaip sakė apie jį Sofija Čiurlionienė.

Motiejus Valančius buvo žemaitis, gimė Nasrėnų kaime, Kretingos rajone, pasiturinčio valstiečio šeimoje.

Jo gimtoji sodyba paskelbta architektūros ir istorijos paminklu, veikia memorialinis muziejus. Prie sodybos stovi 3 m aukščio vyskupo skulptūra (skulpt. K. Balčiūnas).

Kadangi tuo metu valstiečiams mokslas buvo nepasiekiamas, o tėvai labai norėjo tris sūnus leisti į mokslus, pakeitė pavardę į Volončevskių – sulenkinta pavardė buvo bajoriškos kilmės ženklas. Motiejus visą gyvenimą ir pasirašinėjo kaip Volončevskis, Valančiumi jį „atkrūštinio“ Vaižgantas. Baigęs Žemaičių Kalvarijos mokyklą, Motiejus įstojo į Varnių kunigų seminariją, po 2 metų mokslus tęsė Vilniaus kunigų seminarijoje, ir, būdamas 27 metų, įšventintas į kunigus.

Po seminarijos 6 metus M. Valančius mokytojavo, kol buvo pakviestas profesoriauti Vilniaus dvasinėje akademijoje. Po 2 m. išvyko į Peterburgą, kur buvo perkelta akademija, tapo teologijos daktaru ir netgi iš caro Nikolajaus I gavo apdovanojimą – aukso kryžių. 1845 m. grįžo Žemaitijon ir netrukus tapo Varnių (Žemaičių) kunigų seminarijos rektoriumi. Po 5 m. paskirtas vadovauti Žemaičių vyskupystei: tapo pirmuoju vyskupu, kilusiu iš valstiečių.

Vadino „muzikų vyskupu“

Tapęs vyskupystės vadovu, Valančius pradėjo kovoti su girtavimu, kuris XIX a. buvo rimta problema: bajorai iš grūdų ir bulvių pertekliaus gamino degtinę ir stengėsi parduoti,

Motiejaus Valančiaus gimtoji sodyba Nasrėnuose.

R. GRUBINSKIENĖS nuotr.

girdė valstiečius, uždarbiavo karčemų savininkai. Blaivybės sąjūdžio idėja visgi priklauso ne jam, o jo sekretoriui – kunigui Silvestrui Dovydaičiui. Bet kai 1858 m. buvo įsteigta pirmoji Blaivybės draugija, Valančius tapo jos vadovu.

Tuo metu blaivybė buvo kitaip suprantama: negalima gerti tik degtinės ir kitų stipriųjų gėrimų, bet galima saikingai gerti alų, midų, vyną. Stojantieji į Blaivybės draugiją atlikdavo išpažintį, priimdavo Komuniją ir prieš altorių, dalyvaujant kunigui, pasižadėdavo negerti, kunigas pašlakstydavo švęstu vandeniu.

Blaivybės draugijos buvo persekiojamos, joms priešinosi dvarininkai ir visi, kas uždarbiavo iš degtinės. Caras už šią veiklą Valančiui dėkojo, tačiau po sukilimo 1864 m. draugijas uždraudė M. Muravjovas. Visgi tai buvo pirmas visuomeninis lietuvių sąjūdis, nutiesęs kelią į tautinį sąjūdį, į nepriklausomybės kovas.

Žemaitijoje vyskupas M. Valančius pastatė 30 mūrinių ir 20 medinių bažnyčių, kitas padidino ir išpuošė. Bendraudamas su dvarininkais, juos gėdindavo dėl apleistų bažnyčių, prašydavo remti parapijas. 1851 m. Valančius konsekrovo ir Pasvalio bažnyčią. Mėgo lankyti parapijas, daryti vizitacijas. Labai vertino tvarką ir švarą, buvo reiklus ir griežtas kunigams. Per 25 vyskupavimo metus į kunigus įšventino 550 klierikų, senuosius kunigus dažnai keitė į jaunesnius.

Valančius nesukaupė didelio turto, nes jam tai ir nerūpėjo – viskuo dalindavosi su kitais, pinigais šelpdavo pavargėlius, savo lėšomis leido knygas, organizavo knygnešystę, steigė lietuviškas mokyklėles. Širdy taip ir liko valstietis, buvo didelės dvasios ir didelių darbų žmogus.

Veikla dėl lietuviybės ir švietimo caro valdžios nemalonėje

Dėl savo diplomatiško ir malonaus elgesio gerai sutarė ir su dvarininkais, ir su aukštais pareigūnais, carais, kuriems iš pradžių buvo lojalus. Tik po sukilimo carinė valdžia pakeitė požiūrį į Valančių, nes jis globojo sukilėlius, rėmė represuotus kunigus. Buvo labai įtakingas, todėl valdžia laikė jį pavojingu asmeniu ir, norėdama kontroliuoti jo veiklą, vyskupijos centrą iš Varnių perkėlė į Kauną. Čia vyskupą nuolat sekė policija, baudė gubernatoriaus administracija, jam buvo uždrausta lankytis parapijose, negalėjo nuo Kauno nutolti.

Netekęs galimybės tiesiogiai bendrauti su tikinčiais, Valan-

čius ėmėsi rašymo – išleido apie 70 įvairaus pobūdžio knygelių žemaičių tarme: orientavosi į skaitytojus valstiečius, ne į bajorus (meniškai brandžiausias kūriny – apysaka „Palangos Juzė“). Jis organizavo Tilžėje lietuviškų leidinių spausdinimą ir slaptą jų platinimą Lietuvoje – sukūrė knygnešių tinklą.

Rinko tautosaką, išleido rinkinį „Patarlės žemaičių“, bet svarbiausias jo veikalas – „Žemaičių vyskupystė“, 2 dalių istoriografinis kūriny, vertingas lietuvių kultūros, švietimo, istorijos šaltinis. Aprašyta XV–XIX a. Žemaitija, katalikų Bažnyčios įsitvir-

kutė, Ksaverija Skujienė ir Algis Mačiukas.

Skaitymai buvo interaktyvūs: po kiekvieno fragmento klausytojams teko pasivaržyti, kas geriau pažįsta gimtąją kalbą. Už teisingą atsakymą – saldainis, o žaidimo nugalėtoju tapo tas, kieno saujoje buvo daugiausia saldainių... Prašyta atpažinti Valančiaus vartojamus ištiktukus, lietuviškus keiksmažodžius, frazeologizmus ir paaiškinti jų reikšmę, įvardyti kitas meninės raiškos priemones, sugalvoti sinonimų ir kt. Geriausiai sekėsi literatei Salvinijai Mackutei – ji buvo apdovanota specialiu prizu.

Trumpai apie tai, ką Palangos Juzė regėjo mūsų krašte, prie „Laivenos ir Mūšos upių“: žemė čia yra

lygi, bet labai gera, tik tai lietinguose metuose „prapuola rugiai ir javai“, žmonės aria žemę su mažomis žagrėmis, akėčios tik iš medžio, be geležies, todėl „negal juodžemio gerai išsekėti“, turi trumpus ratus, kad „vienam žmogui atsisėdus, antram nebėra kur sėsti“; gryčios tamsios, langeliai maži, iš stiklo ar lentelėmis užstumiami; žmonės čia neturi pirčių, „yra juodi, su prakaitais permerkti“, mergaitės „išeina šieno grėbti su juodais, neplautais marškiniais – bjauru ir veizėti“; visgi žmonės čia „dievobaimingi, geri, lėti, o tankiai ir turtingi“.

„Palangos Juzė“ skaito literatė Ksaverija Skujienė.

V. MAČIUKIENĖS nuotr.

Paminklas Kaune, kur M. Valančius gyveno 11 metų.

R. GRUBINSKIENĖS nuotr.

Muzikuoja Albertas ir Lina Bartašiai.

R. GRUBINSKIENĖS nuotr.

tinimas, pateikta Lietuvos miestelių istorijos, buitės faktų.

Tautos švietimas ir lietuviybė M. Valančiui buvo ypač svarbu. To siekė pats rašydamas knygas, lietuviškai sakydamas pamokslus ir kitus ragindamas rašyti lietuvių kalba. Jei ne M. Valančiaus veikla XIX a., vargu ar 1918 m. būtų atkurta nepriklausoma Lietuva. Didelis jo nuopelnas, kad šiandien kalbame lietuviškai.

Mirė M. Valančius 1875 m., sulaukęs 74-erių. Palaidotas Kaune, Arkikatedros bazilikos kriptoje po didžiuoju altoriumi.

Palangos Juzė – Pasvalyje ir Daujėnuose

Apysakos veikėjas siuvėjas Juozapas Viskanta dalijosi išpūdziais iš savo kelionių po Lietuvą ir papasakojo, ką matė, ką patyrė Pasvalio miestelyje ir Daujėnų kaime. Kūrinių fragmentus renginyje skaitė literatai Vida Mačiukienė, Žydruolė Žemaitė, Salvinija Mac-

Daujėnuose siuvėjas darbo gavo pas ūkininką Pyragį ir pataikė čia būti prieš pat Užgavėnes, todėl su kaimo jaunimu gerokai pasilinksmino: Juzė dzirzgino savo smuikeliu, o mergelės ir vaikiukai šoko – net 7 šokių pavadinimai išvardyti. „Labai įtikau Davėnų jaunūmėnėi, kuri manęs ir išleisti nebemorėjo“, – pasidžiaugė Juzė, pasakodamas apie savo buvimą Pasvalio krašte.

Renginio dalyvius tarytumėi į Valančiaus laikus nukėlė labai pritikusio etnokultūros puoselėtojų Alberto ir Linos Bartašiai muzika – jie grojo savadarbiais senoviniiais instrumentais: dambreliu, ryla, devynstygėmis kanklėmis. Ačiū jiems už išpūdingą muzikavimą!

Lietuvių kalbos draugijos nariai dėkingi ir renginio partneriams – Mariaus Katiliškio viešajai bibliotekai ir literatų klubui „Užuovėja“.

Regina GRUBINSKIENĖ
LKD Pasvalio Petro Būtėno skyriaus pirmininkė